

Hyra mangel?

Henry Aspeqvist, håller upp den gamla skylten.

El-mangel - en utdöd mikrobusiness?

av Henry Aspeqvist Spånga/Stockholm 2008

Många Spångabor har gått nerför trappan till mina föräldrars källare på Östervägen 7 i Flysta, nära Spånga Folkan - fram till 1 januari 1949 hette adressen Täbylundsvägen 3 - för att mangla sin tvätt i "mangelboden". Gösta och Greta Aspeqvist deltog i egnahemsrörelsen under 30-talet och byggde sitt hus själva 1938. Enligt ritningarna skulle det vara garage i källaren, men tanken att starta en elmangel måste funnits tidigt, eftersom de byggde en trapp i stället för nerfart för en framtida bil. Henry Aspeqvist, håller upp den gamla skylten.

Pappa jobbade på Stockholms Spårvägar, sedermera SL. Han började som konduktör på klassiska 12:an som gick från Tegelbacken till Nockeby. I olika befattningar stannade han i SL till pensionen. Mamma var hemmafru när jag och min bror var små men tog extrajobb på kvällar och helger. Hon hjälpte till med matlagning och servering vid middagsfester och andra tillställningar som t.ex. Nobelfesterna. Att skaffa en elektrisk kallmangel var ett uttryck för deras blygsamma entreprenörsanda, som man skulle kalla det idag. På den tiden visste man inte om det ordet. Med en "mangelbod" i källaren räknade de med att dryga ut matpengarna med några välkomna enkronor. Det var ju också något mamma kunde sköta hemifrån.

Mangeln inköptes och monterades i början på 40-talet. Den blev en del av min barndom och uppväxt. Jag var inte många år men kommer ihåg det enorma arbetet att bära in de tunga stenplattorna. Särskilt minns jag grannen, Harry Nilsson. Han hade otur och råkade krossa ett finger under en stenplatta. Harry svimmade av och mamma tog hand om honom och försökte stoppa blodflödet. Harry Nilsson var f.ö. framgångsrik fritidskonstnär och länge mycket aktiv i Spånga Konstförening. (Var han inte ordförande en period?) Hur mycket avgiften var i starten kommer jag inte ihåg, men det var en speciell känsla när pappa satte upp ett nytt anslag om att det nu kostade en krona per timme, med hänvisning till de ökade kostnaderna för ”mangeldukar av hellinne, mangelstockar av bok och dyrare elektricitet”. Mangeldukar och stockar måste nämligen bytas ut med jämna mellanrum.

När verksamheten lades ner i slutet av 80-talet - efter att först mamma och sedan pappa inte orkade med att sköta mangeln längre - hade avgiften stigit till hela tio kronor i timmen. Då hade uthyrningen gått ner ordentligt till nästan ingenting. Dels på grund av nya textilmaterial och dels på grund av ändrade vanor hade folk helt enkelt till stor del slutat att mangla. Dessutom har man ju nu ofta småmanglar i hyreshus och bostadsrättsföreningar där man hjälpligt klarar att mangla dukar. Men det är klart, inte blir det så fint som i en riktig stenmangel. Förr manglade man lakan, örngott, handdukar, underkläder, virkade dambindor etc. Man gav sig också tid att med krustång vecka örngotts-band och att sy in spetsar i lakanen och brodera dem med namnskiffer. Då fanns ingen TV att titta på. I stället var händerna alltid igång.

Mangeln var öppen hela dagarna och fram till sent på kvällen. Kunderna bokade tid långt i förväg. De flesta kom på kvällstid. Mellan 17.00 och 22.00 var det fullt nästan varenda kväll. Men även dagtid var det många som manglade, även lördagar och söndagar. Trots att vår mangel inte var unik så var den populär. Kunderna kom inte bara från Flysta och övriga Spånga, en del kom från Bromma och vi hade till och med en och annan som kom från Kungsholmen och övriga innerstan.

Att mangla var egentligen ingen större konst. Mangeln hade två sidor, en till höger och en till vänster. En stock rullade mellan de tunga stenplattorna. Det fanns fyra stockar i mangelboden. En på var sida av mangeln och två som man vid den långa arbetsbänken fyllde på för nästa omgång. För att sköta mangeln krävdes bara en viss följsamhet och rätt timing när det gällde att dra upp spaken som lyfte den övre stenplattan och slå till bromsen just när den var i högsta läge. Då kunde man i lugn och ro ta bort stocken och lägga in en ny. När den nya stocken var inlagd var det bara att släppa på bromsen och skjuta ner spaken så rullande mangeln igång igen. Allt upprepades sedan på andra sidan av mangeln. Om man glömde att lägga in en stock och släppte bromsen så att den övre stenen åkte ner direkt mot den undre blev det kris. Det var ingen katastrof även om många fick det för sig och kom upp med tårar i ögonen och trodde de förstört mangeln. Det gick att fixa. Man lossade en spärr på baksidan av mangeln och med handkraft kunde man skjuta upp mangeln i rätt läge igen.

Olika saker manglades på sitt speciella sätt.

- 1) **Lakan** och stora dukar lindades hårt direkt på mangelstocken utan mangelduk.
- 2) **Örngott**, handdukar och mindre bordsdukar etc. lades in i en mangelduk som lindades kring stocken.
- 3) **Underkläder** och småsaker lades direkt på bottenstenen och stocken fick bara rulla över dem.
- 4) **En del saker, t.ex. örngott** och handdukar kunde få dubbel behandling, först utbredda i mangelduk, därefter, och nu vikta för att passa i linneskåpet hemma, lades de direkt på stenplattan

för ytterligare en överhalning. Gjorde man misstaget att lägga in plagg med knappar blev det bara mos av dem.

Att mangla var kvinnogöra. Att det kunde vara tungt spelade ingen roll. Vissa fruar fick med sig gubben att hjälpa till. Sådana män hade låg status litet till mans bland våra grannar, som såg när kunderna kom och gick till mangelboden. En man som deltog i manglingen betraktades som hunsad och under toffeln. Frun fick också en släng av sleven för att hon inte kunde sköta hemmet själv. Min mamma tog dem dock alltid i försvar. Det fanns så många skäl varför männen tog del i arbetet och hon tyckte att det var bra. Hon var en tidig jämställdhetskvinna. Ibland, och i ömmade fall, åtog sig mamma att mangla åt någon familj. Det kunde t.ex. hända vid sjukdom i familjen. I något fall hjälpte hon en frånskild man som varken kunde eller hann med att mangla. Då och då, men mycket sällan, gjorde hon hela tvätten åt någon som var strandsatt.

Jag och min bror fick rycka in och hjälpa mamma att dra lakan och dukar när hon skulle mangla. Lakan ”lades på tre och dukar på fyra”, dvs. lakanen viktes i tre delar på längden och dukarna i fyra. Det fanns några manglar till att hyra i Spånga. En fanns i gamla konsumbutikerna i Flysta, en fanns visst nära Solhemsskolan och en i Bromsten. Den senare var visst inte eldriven utan måste dras för hand. Det fanns kanske flera manglar. Kanske någon t.o.m. finns kvar? Säkert kommer någon läsare ihåg hur det var. Hör av er i så fall! **När föräldrarna gick bort** skänktes mangeln till en textilskola på Öland och jag hoppas och tror att den fortsätter att göra god tjänst där i många år till.

Återgivet i januari 2021 med tillstånd av:

Henry Aspeqvist i tidningen Spångabygden nr 104

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille

Spånga/Stockholm februari 2008